

УДК 37.013.43 Онацький (477.52)(09)

АНДРІЙ НИКИФОРОВ

(Суми)

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ НИКАНОРА ОНАЦЬКОГО НА СЛОБОЖАНЩИНІ (1875-1937)

Розглянуто своєрідність просвітницької діяльності Н. Х. Онацького, що базується на діяльності товариства «Просвіта» на Слобожанщині, одним із організаторів і натхненників якої він був.

***Ключові слова:** Никанор Онацький, товариство «Просвіта», шевченківська тема, просвітницька діяльність, національна ідея.*

Звернення до краєзнавчого матеріалу в контексті виховання національної свідомості дітей та молоді є вкрай важливим для виховання патріотизму, любові та шани до минулого свого краю. У зв'язку з цим важливого значення для теорії та практики сучасного розвитку національної освіти набуває дослідження діяльності педагогів-просвітителів, які здійснили вагомий внесок у розвиток вітчизняної освіти та культури. Лише після проголошення незалежності України дослідження в педагогічній науці зробили суттєвий поступ уперед у вивченні освітньо-просвітницької спадщини багатьох персоналій – діячів культури, освіти, мистецтва, але, разом із тим, діяльність деяких із них ще не вивчена і не систематизована. У зв'язку з цим перед науковцями постає чималий обсяг роботи, пов'язаний із поверненням імен людей, здобутки яких довгий час несправедливо замовчувались. До таких визначних просвітителів

початку ХХ століття належить Никанор Харитонович Онацький (1875-1937) – педагог, культурно-просвітницький діяч, краєзнавець, мистецтвознавець, музеєзнавець, етнограф, художник, поет. Діяльність митця багатогранна і різнопланова, коло його інтересів надзвичайно широке, але до цього часу не здійснено ґрунтовного наукового аналізу жодного із видів його багатовекторної діяльності. Однією із таких ланок, що потребує цілісного і всебічного аналізу є просвітницька діяльність педагога, що і зумовило актуальність обраної теми.

За останні десятиліття інтерес до особистості Н. Онацького помітно зростає. Опубліковано низку матеріалів, що проливають світло на невідомі сторінки життя митця і попутно торкаються теми просвітницької діяльності педагога. З огляду на це ми проаналізували публікації: Г. Ареф'євої, О. Білоусько, В. Граба, А. Грінки, В. Донченко, А. Дужої, Є. Єрмака, Н. Ісипчука, М. Манька, Г. Петрова, В. Ревергук, В. Скакун, Б. Ткаченка, Н. Юрченко. У цих розвідках лише згадується діяльність Н. Онацького на просвітянській ниві і, крім цього, дані публікації не містять наукового аналізу проблеми. Найбільш ёмо описана просвітницька діяльність митця в документальному нарисі В. Ткаченка «Погром». Матеріали записано зі спогадів вдови Н. Онацького, його близьких та знайомих, відповідно книга має публіцистичний характер [3]. Найбільш плідними, на нашу думку, є розвідки Н. Манжели та В. Голубченка. Але, слід відзначити, що Н. Манжела розглядає внесок Н. Онацького в просвітницький рух Сумщини в контексті його співпраці з Олександром Олесем, якому і присвячена розвідка автора [2, с. 16]. В. Голубченко окреслює внесок педагога Н. Онацького у створення і роботу Сумського осередку «Просвіти» в контексті вивчення ролі і значущості такого громадського об'єднання, як Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Т. Шевченка [1, с. 221-230].

Метою нашого дослідження є здійснення педагогічного аналізу просвітницької діяльності Никанора Онацького на Сумщині та розгляд внеску педагога до «шевченкіани» — невичерпної скарбниці освіти і культури України. Для досягнення цієї мети ми залучили до розвідки низку фактологічного матеріалу, що були нами опрацьовані та проаналізовані. Це архівні документи, що стосуються діяльності митця в Сумській «Просвіті» із Державного Архіву Сумської області (ДАСО), Державного архіву Управління Служби безпеки України в Полтавській області (ДА УСБУ ПО) та матеріали із фондів Сумського краєзнавчого музею (СУКМ).

Основним заняттям життя Н. Онацького завжди була педагогічна робота, але й громадсько-просвітницька діяльність займала одне із пріоритетних напрямків його інтересів. З доповідної агента ДПУ за 1930 рік ми з'ясували, що Н. Онацький став членом «Просвіти» в лютому 1917 року [9]. Але, слід наголосити, що свою просвітницьку діяльність Н. Онацький розпочав ще з 1906 року, коли почав вчителювати в м. Лебедині, де організує «Шевченківський гурток», що займається розповсюдженням забороненої на той час літератури, виступає проти заборони української мови в освітніх закладах, проводить бесіди про життєвий та творчий шлях Кобзаря з декламуванням віршів Шевченка [10]. Невдовзі, у 1911 році здійснив подорож у Канів, до могили «Кобзаря». У результаті з'явився ряд художніх робіт про місця, пов'язані з іменем Т. Шевченка, зокрема, живописна робота «Хата на Тарасовій горі» була роздрукована на поштових листівках. Тоді ж, в Каневі, Н. Онацький зробив свій віршований запис у книзі «Відвідувачів Могили Шевченка» [11].

Під час сумського періоду робота в «Просвіті» сприяла дружнім стосункам Никанора Онацького з Олександром Олесем. Разом окреслювали плани роботи товариства, разом займалися організаційною та просвітницькою діяльністю, відвідували міські заходи та зібрання. Одними з найважливіших завдань для Н. Онацького були організація вшанування пам'яті та відзначення днів народження Кобзаря. Ці першочергові завдання втілені у заклику «Просвіті» до селян, де йшлося про необхідність святкування днів шанування «Кобзаря». При цьому вказувалося, що це «національне свято», під час якого заборонялося, навіть, працювати. До проведення Шевченківських днів залучалися майже всі культурні й освітні заклади міста. Зокрема, у 1920 році у Сумах місцями проведення свята на честь Т. Г. Шевченка стали Художній театр та театри Корепанова й «Ампір», а активістами-виконавцями запланованих заходів були учні гімназій, училищ, де викладав Н. Онацький, і під керівництвом якого ставились п'єси, декламувались вірші Кобзаря, виконувалось відповідне оформлення сцен, імпровізованих майданчиків, писались оголошення, плакати, афіші тощо [7].

1920 року Никанор Харитонович організував Сумський художньо-історичний музей, де облаштував один із найцікавіших відділів – Шевченківський зал [4]. Для поповнення експонатів до шевченкової колекції організував і безпосередньо брав участь в експедиціях по регіону в пошуках мистецьких раритетів для музейних фондів. Особливу цінність мали знайдені «Кобзар» з дарчим написом поета та список з Шевченкового вірша «Садок вишневий коло хати», які Н. Онацькому пощастило відшукати в Лебедині. Також, важливими в експозиції були оригінальні офорти Тараса Шевченка «Старости», «Судня рада» та «Приятелі» за картиною Івана Соколова. Останню роботу він виконав після повернення із заслання. Цей твір пов'язаний із Сумщиною, про що свідчить власноручний автограф Т. Шевченка з дарчою присвятою Наталії Олександрівні, дружині поміщика Дмитра Хрущова, на запрошення якого Кобзар жив у їхньому маєтку в селі Лихвині Лебединського повіту у червні 1859 року [11]. Означене є підставою говорити про особистий внесок просвітника в шевченкіану.

Крім цього, Н. Онацький організував науково-дослідну роботу і, також, влаштував ряд експедицій з метою збирання різних матеріалів, що стосуються перебування Т. Шевченка на Сумщині в 1859 році [5]. Таким чином, перший дослідив цю тему і відтворив карту місць, де і коли перебував Кобзар на Сумщині. Н. Онацький вважав діяльність музею важливою складовою освітньо-просвітницького руху. Тому багато уваги приділяв створенню експозицій, підбору тематики та визначенню концепції, виготовленню підписів до експонатів та ілюстративного ряду, екскурсійній роботі, розробці та проведенню лекцій. У 1920-1930-х роках, у період українського відродження, виник задум встановлення пам'ятника Т. Шевченку в Сумах і, логічно, очолив комісію зі встановлення першого в Сумах пам'ятника «Кобзареві» Н. Онацький за проектом відомого вже на той час скульптора Івана Кавалерідзе. Завдяки наполегливості Н. Онацького у 1927 році пам'ятник було встановлено в центрі міста.

Просвітницька діяльність Н. Онацького не обмежувалася лише шевченківською темою. Сумська «Просвіта», безперечно, за активної участі Н. Онацького, займалася відстоюванням національних прав «...мета просвіти: українська мова, рідна школа, національна армія, незалежна Україна» [6]. Проблема розбудови національної освіти, навчання викладацьких кадрів гостро стояла

перед просвітянами Сумщини, тому вони підготували прохання до земських зборів про вирішення питань народної української освіти, про впровадження курсів підготовки вчителів з обов'язковим викладання предметів рідною мовою, необхідність видання підручників, організаційні питання. А, також, виносять постанови про те, що школа повинна бути «національна». Для такої школи треба підготувати вчителя, здатного «стати на висоті потреб педагогії». Для цього необхідно «устроїти курси» і «Просвіта» бере на себе зобов'язання запросити лекторів. Також просвітяни приймають участь у комісії «...на видачу наград вчителям Сумського повіту за зразкову постанову шкільного діла в національному напрямку...» [8]. Крім цього, «Просвітою» відкрито нові навчальні заклади в м. Суми: мішану (для хлопчиків і дівчаток) гімназію та українську гімназію, в якій буде викладатись і «руська» мова.

Крім освітніх проблем просвітник переймався питанням збереження пам'яток старовини на Слобожанщині. Так, занепокоєний долею неповторних архітектурних пам'яток XVIII століття – Покровської та Воскресенської церков м. Суми, спираючись на поради відомого мистецтвознавця С. Таранушенка, його практичну допомогу, Н. Онацький розробляє свої конкретні пропозиції по збереженню названих пам'яток, їх найбільш раціональному використанню і, таким чином, рятує архітектурні споруди від знищення.

Проведене нами дослідження дає можливість, по-перше, оцінити внесок Н. Онацького у шевченкіану на початку ХХ століття, по-друге, окреслити значення Т. Шевченка в житті та діяльності Н. Онацького, оскільки саме в спадщині Т. Шевченка педагог черпав просвітницькі ідеї та, по-третє, окреслити внесок Н. Онацького у просвітництво на Сумщині:

- організував шевченківський гурток в м. Лебедині Сумської області;
- очолив комісію зі спорудження пам'ятника Т. Шевченку в м. Сумах і домігся його встановлення;
- сприяв відкриттю освітніх закладів та впровадженню викладання українською мовою в цих закладах;
- сприяв організації курсів з підготовки вчителів, займався питанням забезпечення шкіл підручниками та бібліотек книгами;
- залишив поетичний відгук у книзі відвідувачів Тарасової Могили, вивконав цикл пейзажних малюнків по шевченківських місцях;
- виконав живописний твір «Хата на Тарасовій горі» що вийшла поштовою листівкою;
- розробив пропозиції по збереженню архітектурних пам'яток Сум;
- створив та очолив Сумський художньо-історичний музей;
- влаштував велику експозицію присвячену Т. Шевченкові;
- віднайшов цінні експонати з власноручним підписом Т. Шевченка;
- організував науково-дослідну роботу щодо перебування Т. Шевченка на Сумщині в 1859 році;
- проводив постійну освітньо-просвітницьку роботу: підготував та проводив лекції на Шевченківську тематику як для відвідувачів музею, так і для учнів освітніх закладів.

Заслуги Никанора Харитоновича в становленні та діяльності товариства «Просвіти» на Слобожанщині величезні – він з одnodумцями сприяв поширенню осередків по містечках і селах краю – брав участь в організації та проведенні зустрічей, бесід, читав лекції на шевченківську тематику.

Підсумовуючи наше дослідження, можемо зробити висновки, що діяльність Никанора Онацького на терені просвітництва була активною, насиченою і плідною, в її основі простежуються яскраво виражені прояви українського менталітету. Але, разом із тим, різнопланова діяльність Никанора Харитоновича ще потребує ретельного вивчення та педагогічного аналізу, оскільки проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми, тому перспективними напрямками подальших наукових розвідок вважаємо докладне вивчення внеску Никанора Харитоновича Онацького у розвиток теорії національного виховання, дослідження освітньо-виховного потенціалу творчої спадщини митця в змісті сучасної педагогіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Голубченко В. «Просвіта» Сумщини в контексті формування національної самосвідомості : історія та сучасність [Текст] / В. Голубченко // Світогляд – Філософія – Релігія : зб. наук. пр. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – № 1 (1). – С. 221-230.
2. Манжела Б. Олександр Олесь і Сумська «Просвіта» [Текст] / Б. Манжела // Слово про світи (Суми). – 2012. – 4 трав. – С. 16.
3. Ткаченко Б. Погром [Текст] : документальний нарис / Б. Ткаченко – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2010. – 372 с.
4. Державний архів Сумської області (ДАСО), ф. 33, оп. 1, спр. 27, арк. 10.
5. Там само, арк. 35 зв.
6. ДАСО, ф. р. 3985, оп. 1, спр. 5, арк. 36.
7. ДАСО, ф. р. 415, оп. 1, спр. 24, арк. 48-49 зв.
8. ДАСО, ф. р. 2362, оп. 1, спр. 23, арк. 20-21.
9. Державний архів Управління Служби безпеки України Полтавської області (ДА УСБУ ПО), ф. 2859- с., т. 1, спр. 23, арк. 44.
10. Там само, ф. 15820-с., спр. 15, арк. 14.
11. Сумський краєзнавчий музей. Книго надходження (СУКМ. КН) – 31983, Д – 5738, 2 с.

АНДРЕЙ НИКИФОРОВ

ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НИКАНОРА ОНАЦКОГО НА СЛОБОЖАНЩИНЕ (1875-1937)

В статье рассмотрено своеобразие просветительской деятельности Н. Х. Онацкого, основанной на деятельности общества «Просвита» на Слобожанщине, одним из организаторов и вдохновителей которого он был.

Ключевые слова: Никанор Онацкий, общество «Просвита», шевченковская тема, просветительская деятельность, национальная идея.

ANDRIY NIKIFOROV

EDUCATIONAL ACTIVITIES OF NIKANOR ONATSKY IN THE REGION OF UKRAINE NAMED SLOBOZHANSCHINA (1875-1937)

The article deals with the originality educational and outreach Nicanor Onatsky based on the activities of the company «Prosivta», where he was organizer and inspirer in the Slobozhanshchina. Research aims to show the importance of the theme Taras Shevchenko in life, cultural and educational activities Nicanor Onatsky, determine the effect of «Kobzar» in shaping the worldview of the teacher-artist. In this paper was used the following methods: theoretical, historical and logical analysis of archival and printed sources; personality-biographical, is used to analyze the life and career of Nicanor Onatsky and to clarify the role of Taras Shevchenko in shaping his worldview.

So, Nicanor Onatsky's activities was intense and fruitful, it was based, as the basis of artistic, scientific and educational heritage, with manifestations of Ukrainian mentality. In addition, we have traced how gradually at different periods of life of future educator shaped, his worldview influenced by achievements of Taras Shevchenko, love and respect to which,

Nicanor Onatsky carried through his life. Therefore, it should be the undeniable importance of personality Taras Shevchenko in the development Nicanor Onatsky as a teacher, Nicanor Onatsky as a artist, Nicanor Onatsky as a public figure, thanks to the individual, whom he formed and affirmed their views, and beliefs, their stance, pedagogical ideas and artistic worldview.

So, pedagogical and educational activities Nicanor Onatsky took place in the struggle for Ukrainian lumen, national revival for improving Ukrainian culture and education in the difficult social and political changes.

As shown in our study, such a person as Nicanor Onatsky could not stand aside Slobozhanshina turbulent life, but in spite of all-time social activist, he did not abandon a year teaching at the school. Nicanor Onatsky engaged in teaching persistently and seriously considered this work to their patriotic duty. At a time when many teachers saw the path to a happy future only through changes in external conditions, Nicanor Onatsky believed that, above all, it should be perfected, filled with national idea and carry it through life.

Conclusion: Therefore, pedagogical and educational activities Nicanor Onatsky held in the struggle for Ukrainian lumen, for national revival for improving Ukrainian culture and education in the difficult social and political change. Thus, the conditions of the system of own worldview Nicanor Onatsky allowed to realize him the full in creative plan. And as a result, through the light has formed an integrated system of beliefs, carry culture and national ideas to people through activities such as educational, artistic, creative, social, journalistic, local history.

The prospect of further research see the further study of the creative heritage and educational and outreach activities Nicanor Onatsky, because our study does not cover all aspects of the described problems.

As for today, holistic and comprehensive analysis of educational and cultural educational activities of artist unfortunately missing, promising directions for further scientific studies consider research of the contribution of Nicanor Onatsky to the development of the theory of national pedagogy, educational activities, research education and educational potential of the artistic heritage of the artist in the sense of local history pedagogy.

Keywords: *Nicanor Onatsky, company «Prosvita», Shevchenko theme, educational activities, national idea.*

Одержано 3.10.2015, рекомендовано до друку 18.11.2015